

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

hennes diskussion av Hardy är författarens syn på fruktan – en reaktion som Darwin hade definierat som ytterst primitiv och som i det civiliserade samhällets namn måste bemästras, men av intresse för Hardy som diktare: »Apprehension is a great element in imagination», noterade han i en arbetsbok. »Fear makes keen», påpekar Beer och drar skickligt ut linjen till motsättningen mellan handlingsmönster och text i Hardys verk: »We are filled with intolerable apprehensions of what future events may bring, while yet the text in process awakens us to sensation full of perceptual pleasure.»

Efter Darwin kan livets upphov inte längre sökas i den bibliska lustgården: i stället måste vi gå till det jäsande kärret och det svallande havet. Strindbergs fiskeriintendent seglar i julnatten »ut över havet, allmodren, ur vars sköte livets första gnista tändes, fruktsamhetens, kärlekens outtömliga brunn, livets ursprung och livets fiende»; och Beer nämner Virginia Woolf och Joseph Conrad som de stora brittiska exemplen på att havet för de post-evolutionära författarna blir det element som det mänskliga måste mäta sig med. När fiskeriintendenten med sin sjökikare blickar ner i »det halvt ogenomträngliga elementet, dessa tre fjärdedelar av jordytan, om vars liv den sista fjärdedelen visste i allmänhet så litet och gissade så mycket» blir havet uttryckligen det ofamnbara, det överväldigande beviset på evolutionsprocessens oändlighet. Det är helt logiskt att Beer inte har försett sin bok med någon formell avslutning: utvecklingsläran har inte bara radikalt förändrat vår syn på alltings början utan också inlemmat oss i en process utan slut. Vi kan bara vara tacksamma för att hon så klarsynt har lyckats överblicka en epok som revolutionerade människans kunskap om världen och sig själv, och för att hon har förmått sätta sökarljuset på så många hittills osedda samband och mönster i några av vårt släktes konstnärliga skapelser. Darwins Galapagosöar har ju när allt kommer omkring numera också blivit Kurt Vonneguts, och kanske är det ingalunda oss utan det skapande urhavets sälar och valrossar som framtiden tillhör.

Helena Forsås-Scott

Gillian Beer: *George Eliot. Key Women Writers*. Harvester Press. Brighton 1986.

Julia Swindells: *Victorian Writing and Working Women: The Other Side of Silence*. Polity Press. Cambridge 1985.

George Eliot, skrev Ellen Moers i *Literary Women* (1977), »var inte någon feminist». Men när nu Gillian Beer, i en studie i Harvester Press' nya serie »Key Women Writers», utgår från att romanerna måste studeras som en kvinnas verk, visar det sig att hon i väsentliga avseenden kan fördjupa den konventionella bilden av en av den viktorska romankonstens förgrundsgestalter. Beer kan inte bara demonstrera att George Eliot var intensivt engagerad i sin tids kvinnofrågor och i studiet av den historiska bakgrunden till kvinnans ställning i patriarkatet: hon lyckas också illustrera hur George Eliot i roman efter roman gestaltar detta engagemang i allt mer genomgripande och djärvt uppfordrande konstnärliga former.

För George Eliot, som ju till skillnad från systrarna Brontë har kommit att behålla sin manliga pseudonym,

var spänningen mellan kvinnorollen och skrivandet ständigt akut. Hon började sin bana med att publicera sig anonymt, som tidens sed var, i *Westminster Review*, där hon särskilt under 1850-talets första hälft bidrog med både recensioner och en rad artiklar om ämnen som tysk litteratur, filosofi och teologi; och enligt Beer tycks hon ha »welcomed the anonymity which gave her the freedom to range without authority» i denna tidskrift som i stort sett var skriven av män, för män. Det var också via redaktören för *Westminster Review* som hon hösten 1851 träffade en i hennes ögon föga imponerande svenska – »så fullständigt utan det sibyllemajestät hon fordrade av en femtiårig celibitet», säger Klara Johansson, med en pregnant formulering, och övergår till att citera Marian Evans själv: »Jag får lov att tänka efter, var gång jag tittar på henne, att hon verkligen är Fredrika Bremer.»

Beer klargör hur George Eliot tog djupa intryck av Bremers verk, särskilt *Hertha* och *Fader och dotter*, likaväl som av George Sands, Charlotte Brontës och Geraldine Jewsbury. George Eliots diskussioner av Bremer och Jewsbury är enligt Beer särskilt intressanta därför att de ringar in problemställningar som blir fundamentala i hennes egna romaner, främst då självförnekelsen och kvinnans möjligheter att leva ett självständigt liv. Och dessa frågor får sin speciella relevans genom att Marian Evans – som inte började skriva skönlitteratur förrän hon hade flyttat samman med George Henry Lewes, en gift man med tre söner – valde att publicera sina arbeten under manlig pseudonym och hann med att ge ut både *Scenes of Clerical Life* och *Adam Bede* innan hennes identitet blev avslöjad.

I de tidiga romanerna tycks de positiva lösningarna på kvinnans självständighetsproblem lysa med sin frånvaro: i *Adam Bede* offras både Hetty Sorrel och Dinah, och i *The Mill on the Floss* drunknar Maggie Tulliver tillsammans med Tom. Men Beer lyfter med säker hand fram ett mönster som hon berörde i sin föregående bok, *Darwin's Plots* (1983): under det att det samtida patriarkatet intensivt sysslade med ursprunget och dess roll för det hierarkiska systemets vidmakthållande, åstadkom George Eliot i roman efter roman utmanande antitetiska mönster genom att framhäva utveckling i sidled, differentiering, fosterföräldraskap och syskonskap. Det är inte den patriarkala Oedipus-myten som går igen i George Eliots skönlitterära författarskap utan myten om Antigone, hon som för sina bröders skull vägrade lyda kung Creon och fick plikta för sin matriarkala lojalitet med sitt liv. Maggie dör, me romanen om henne formulerar »the/female/desire for knowledge, for sexual love, for free life» och blottlägger de negativa konsekvenserna av patriarkatets stereotypa mönster också för män.

I *Romola*, *Silas Marner* och *Felix Holt* blir föräldraskapet ett centralt tema; och de ofta återkommande fosterfäderna, understryker Beer, »set hard questions about kin and descent, and about the insistence on sustaining the hegemony of blood succession in landed society. They highlight and question the assumption that origins, fathers, law and descent have some rational connection.» Mest känd av dessa fosterfäder är väl vävaren Silas Marner, och Beer ger berättelsen om honom ytterligare laddning genom att visa att det är via en omvänd Midas-myt som han når fram till faderskapet och medelst Effie kan börja underminera sitt samhälles konventionella tänkesätt.

Innebörden av »the web of affinities» i *Middlemarch* klargjorde Beer i ett lysande avsnitt i *Darwin's Plots*; och här markerar hon begreppets feministisk-matriarkala roll genom att diskutera romanen i ljuset av George Eliots externa kvinnoengagemang. Samtiden urskilde klart de feministiska dimensionerna i *Middlemarch*, och recensenterna tvekade inte om att George Eliot här hävdade vikten av utbildning, yrke och självförverkligande för kvinnornas del; men sedan dess har kritikerna, med undantag för Virginia Woolf, förbisett dessa aspekter av romanen. Det centrala temat, »/which/is about work and the right to work, about the need to discover a vocation which will satisfy the whole self and to be educated to undertake it», urskiljer Beer i Lydgate respektive Dorothea, och hon visar elegant hur själva berättelsens mångfald, alternativen och möjligheterna som oupphörligt öppnar sig, implicit reducerar dessa båda gestalter till »mitigated failures». Inte förrän i Gwendolen Harleth, i *Daniel Deronda*, kan George Eliot teckna en kvinna som varken förnekar sig själv eller offrar sig, utan som faktiskt »achieves the birth of a liveable identity».

Beers imponerande analys av George Eliots blottläggande av patriarkatet har sin förutsättning i hennes kombination av osviklig inlevelse och överblick. Hon närmar sig texterna med största respekt och är lika välgörande lyhörd för detaljerna som för de stora mönstren. Och hon lägger fram sina iakttagelser och formulerar sina argument med en precision och klarhet som är föredömliga; det är bara den tydliga alltför hastiga korrekturläsningen som har satt sina irriterande spår här och var.

Julia Swindells' bok har dessvärre inte många av dessa positiva kvalitéer. Hennes utgångspunkt är provokativ: 1800-talets företrädare för de lärda yrkena, inklusive författaryrket, dikterade sin omvärlds verklighetsuppfattning (och gjorde det så eftertryckligt att också vi i stort sett fortsätter att se genom dessa glasögon); men »the history of the professions is predominantly and pervasively a history of gentlemen», och den ty åtföljande diskrimineringen utifrån klass och kön har resulterat i att »någonting fattas» i de stora viktorianska romanförfattarnas verk. Swindells tar till George Eliot, Dickens, Thackeray och Elizabeth Gaskell för att illustrera sin tes, och i den andra hälften av sin bok gör hon sedan ett försök att fylla den gapande luckan genom att presentera ett dussintal viktorianska arbetarklasskvinnors självbiografier.

»Instead of writing a book of English everyday life I have had to live it», skriver en av dessa kvinnor; »And this has set me thinking». Swindells har uppenbarligen också tänkt, men det är långt ifrån alltid som resultatet har blivit klara och konturskarpa argument och slutsatser. Hennes bok är genomgående illa skriven – och detta är inte ens ett sätt att avsiktligt driva gäck med de lärda yrkesföreträdare som hon har så föga till övers för, eftersom också de självbiografiska författarnas skrivkonst visar sig stå i välkommen kontrast till hennes egen. Naturligtvis är det viktigt att dessa självbiografier lyfts fram ur glömskan (märkligt nog nämner Swindells dock inte *The Diaries of Hannah Cullwick*, som Virago publicerade 1984); men försöken att foga in självbiografierna i stora politisk-litterära mönster finner jag bara delvis övertygande.

Helena Forsås-Scott

Fredrika Bremer ute och hemma. Red. av Birgitta Holm. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Women's Studies. Almqvist & Wiksell International 1987.

Lars Wendelius: *Fredrika Bremers Amerikabild. En studie i Hemmen i den Nya Verlden*. Skr. utg. av Svenska Litteratursällskapet 39. Almqvist & Wiksell International 1985.

Fredrika Bremer har kommit i fokus när den svenska kvinnörelsen sökt sig tillbaka till sina rötter. Det tredje internationella Fredrika Bremer-symposiet hölls i Uppsala 1984; på en rad föredrag som hölls då bygger uppsatserna i den av Birgitta Holm redigerade skriften *Fredrika Bremer ute och hemma*.

Hur Fredrika Bremer förstod att utnyttja de lärda utläggningarna i Friedrich Creuzers Symbolik und Mythologie der alten Völker visar Karin Carsten Montén i studien Mytiska mönster i Hertha. Birgitta Holm har rätt i att uppsatsen ger närmast sensationella öppningar till läsningen av romanen och man välkomnar en fortsatt utläggning om den »konstförfarenhet» med vilken Bremer »sammansfogar bitarna i sin mosaikbild av världen». Romanen Herthas betydelse för myndighetsreformen 1865 bestreds resolut av Gunnar Qvist i hans avhandling Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Som stridsskrift blev romanen utan verkan på beslutet, hävdar Qvist. Men han betonar också att Hertha som *programskrift* gav visionen av ett kommande tusenårsrike i den totala emancipationens tecken. Nu går Greta Wieselgren i bemötande av Qvists tes om en okritiskt anammad mytbildning och hon gör det med bister skärpa. På punkt efter punkt nagelfår hon Qvists resonemang.

Om systerskap och syskonliv i Fredrika Bremers romaner anställer Sarah Death en liten insiktsfull betraktelse, där hon gör gällande att Bremer »djärvt och medvetet försökte propagera ett positivt och kvinnoinriktat alternativ till de manliga författarnas mönster». Det var hur som helst ett budskap som den samtida kritiken inte registrerade. Fredrika Bremer blev dygdens och biedermeiers kvinna, konstaterar Birgitta Holm i sin inledande revy över Bremerreceptionen, »hopplöst ute när en ny tid raddades». Kring mottagandet av hennes böcker i olika länder kretsar en rad av studierna i samlingsvolymen. Mest genomarbetad ter sig Carin Davidssons granskning av ett par ryska översättningar av Hertha; hon ger den bristfälliga, »svulstiga» översättning som publicerades i en rysk tidskrift en del av skulden för att Belinskij kom att gå till en så från attack mot boken. Själv frapperas Carin Davidsson vid sin genomgång av de båda ryska versionerna av den »nästan matematiska precision» varmed Fredrika Bremer har byggt sin roman.

För Fredrika Bremers relationer till några samtida kvinnliga författare i Amerika redogör Ingrid Claréus, som härvid särskilt jämför deras och Bremers egen syn på kvinnörelsen och slavfrågan. Beträffande den förra råder åtskillig samstämmighet; Lydia Child dedicerar 1831 *The Mother's Book* till »American Mothers on whose intelligence and discretion the safety and prosperity of our Republic so much depends» och Bremer »talar då jemt om sina sköna moderliga kvinnor», som den unga Sophie Leijonhufvud näsvist noterade i ett brev 1854 vid läsningen av *Hemmen i den Nya Verlden*; »och det blir då litet mattsamt i längden.» (Jag citerar från Sigrd Leijonhufvuds monografi över »Esselde».) Gunnar Quist framhåller